

Tomasz Gliniecki

Muzeum Stutthof w Sztutowie

ORCID ID: 0000-0001-5215-4966

OBLICZA WOJNY

TOM 3 • MIASTO I WOJNA

ŁÓDŹ 2021 • ISBN 978-83-8220-556-5 • s. 271-293

<https://doi.org/10.18778/8220-556-5.15>

PROPAGANDOWY ASPEKT INFORMACJI O ZDOBYWANIU MIAST GDAŃSK W 1945 ROKU NA ŁAMACH GAZETY „KRASNAJA ZWIEZDA”

Streszczenie. W czasie wojny nasilenie informacji o danym mieście następowało zwykle w momencie jego zdobycia, kiedy zwycięzcy pochwalić się mogli sukcesem i przewagą nad przeciwnikiem. Najważniejszymi elementami upowszechnianej informacji i propagandy były wtedy rozkazy i komunikaty władz, ale najbardziej przemawiały do odbiorców korespondencje nadesłane wprost z terenu walk. Korespondenci zawierali w swych tekstach szczegóły starć i prezentowali postacie ich bohaterów. Znacznym wzbogaceniem były ilustracje, szczególnie zdjęcia, mające przekonać o prawdziwości prezentowanej narracji. Nierzadko informacje te obudowywano publikacjami o historii i znaczeniu owego miasta dla prowadzonych zmagañ. Poniższy artykuł przedstawia walki o Gdańsk w czasie II wojny światowej na podstawie raportów Armii Czerwonej, artykułów i zdjęć z „Krasnoj Zwiezdy”, gazety dla żołnierzy sowieckich, opublikowanych w marcu i kwietniu 1945 r. Autor, korzystając z prasy, dokumentów i literatury przedmiotu, omawia propagandowe aspekty informacji wojennych o zdobywaniu dużych miast. Pokazuje też specyficzną rolę gazet w krajach totalitarnych w informowaniu żołnierzy o kolejnych zwycięstwach na froncie.

Słowa kluczowe: II wojna światowa, 1945, zdobywanie miast, Gdańsk, propaganda, gazeta, „Krasnaja Zwiezda”

W pracach nad kształtowaniem postaw i propagowaniem obrazu wojny toczonyj między III Rzeszą Niemiecką i Związkiem Sowieckim w latach 1941–1945 znaczną rolę odegrały gazety przeznaczone dla wojska, które były wówczas najbardziej powszechną formą dystrybuowania informacji. Niezbędną, ponieważ od nastawienia armii do wroga w znacznej mierze zależała skuteczność prowadzonych działań militarnych. Zdobywanie kolejnych, dużych miast, których

nazwy i położenie geograficzne były powszechnie rozpoznawane przez czytelników, pozwalało śledzić szlak zwycięstw. Utwierdzało w przekonaniu o wysokich wartościach i umiejętnościach wojska, przynosiło chwałę zwycięzców swoim i odium przegranych siłom przeciwnika¹.

Pokonanie wroga w prowadzonej wojnie na wyniszczenie było zależne od dwóch grup czynników. Pierwszym były materiały potrzebne do prowadzenia walk. Strategiczne znaczenie uzyskały surowce energetyczne oraz przemysł ciężki, ale armia zagospodarowywała produkcję niemal wszystkich dziedzin wytwórczych, także rolnictwa. Jednak nie tylko wyposażenie, ale też nastawienie psychiczne, odwaga i bezkompromisowość żołnierzy stanowiły o właściwym wykonywaniu rozkazów, oznaczającym skuteczność w prowadzonej walce². Psychika wojska miała wielkie, choć nie zawsze w praktyce doceniane znaczenie. Dziś niektórzy badacze wprost przypisują jej decydowanie o zdolności bojowej poszczególnych armii³.

Głównym pismem skierowanym wówczas do żołnierzy i oficerów Armii Czerwonej była gazeta „Krasnaja Zwiezda” (dalej: KZ). Na jej łamach nie tylko informowano, ale też prowadzono przykładowe dla innych mediów prace indoktrynacyjne oraz wskazówki metodyczne⁴. W poniższym artykule autor prezentuje propagandowy aspekt publikacji zamieszczanych przez centralną gazetę wojskową w czasie zdobycia Gdańska w marcu 1945 r. Miasto to miało stanowić część rekompensaty za utracone już w 1939 r. na rzecz Związku Sowieckiego tzw. Kresy Wschodnie. Nim je opanowano i przekazano w granice Polski, było strategicznie ważnym ośrodkiem portowym i stoczniovym Niemiec. Informacje o zwycięskim zakończeniu walk o Gdańsk były zatem w gazecie elementem kompleksowej informacji wewnętrznej oraz indoktrynowania społeczeństwa sowieckiego o prowadzonej wojnie i jej geopolitycznych skutkach. Autor poddał analizie egzemplarze z wiosny 1945 r., z uwypukleniem ogłaszającego opanowanie miasta wydania z 31 marca. Realizowaną potrzebą badawczą było strukturalne wyodrębnienie oraz omówienie przejawów propagandy, wykorzystanych

¹ *Vide*: И. ПАНАРИН, *СМИ, пропаганда и информационные войны*, Москва 2012.

² *Vide*: Н. КОУПЛЕНД, *Психология и солдат*, Москва 1960.

³ M. VAN CREVELD, *Wehrmacht kontra US Army 1939–1945. Porównanie siły bojowej*, Warszawa 2011, s. 125–136.

⁴ Działania korespondentów frontowych ujednolicono wspólnym zarządzeniem partii i wojska w 1942 r. Treść dokumentu – *vide*: *О партийной и советской печати, радиовещании и телевидении*, ред. А. ОКороков, Москва 1972, s. 214–216.

do upowszechnienia informacji o zdobyciu Gdańska jako sukcesie militarnym i politycznym Związku Sowieckiego⁵.

Propaganda w centralnej gazecie wojskowej

Na przełomie lat dwudziestych XX w. Rosja, podczas rewolucji i następującej po niej wojny domowej, wprowadziła nowy system społeczny, oparty na dążeniu do komunizmu. Do roli stabilizatora nastrojów i nadzorca nowych porządków przygotowano Armię Czerwoną jako siłę bezwzględnie podporządkowaną rządzącej partii komunistycznej⁶. Przekształcenia wojska w zdyscyplinowaną grupę dokonano poprzez silną i szybką indoktrynację żołnierzy, gwarantującą przekonanie ich o słuszności prowadzonej walki. Wykorzystano do tego również leninowską ideę prasy socjalistycznej, pozornie przekazującą media masowe w ręce ludu jako zbiorowego właściciela, reprezentowanego przez władze partyjne⁷. Upowszechnienie w szeregach armii oczekiwanych postaw uzyskano poprzez wyłączność dostępu do informacji, wprowadzenie cenzury oraz wykorzystanie techniki wysokonakładowego druku, łącznie dających możliwość dotarcia z postulowaną informacją do każdego żołnierza. Przystąpiono jednocześnie do szerokiego programu nauki czytania w wojsku, w którym za podręczniki służyły materiały propagandowe, a za nauczycieli komisarze polityczni. Redakcje gazet uzyskiwały w tym procesie niezwykle ważną rolę, przez Lenina określoną jako kolektywni agitatorzy, propagandyści i organizatorzy mas społecznych⁸.

⁵ W badaniach uwzględniono zasady działań propagandowych z lat II wojny światowej, zaprezentowane przez: R. SULZMANN, *Die Propaganda als Waffe im Kriege. Bilanz des zweiten Weltkrieges*, Oldenburg 1953. Analizę przeprowadzono z użyciem współczesnych teorii komunikacji społecznej i mediów, podstawy opierając na pracach: B. DOBEK-OSTROWSKA, R. WISZNIOWSKI, *Teoria komunikowania publicznego i politycznego. Wprowadzenie*, Wrocław 2002; T. GOBAN-KLAS, *Media i komunikowanie masowe. Teorie i analizy prasy, radia, telewizji i Internetu*, Kraków 2002; *Metody badań medioznawczych i ich zastosowanie*, red. A. SZYMAŃSKA, M. LISOWSKA-MAGDZIARZ, A. HESS, Kraków 2018.

⁶ O strukturach politycznych Armii Czerwonej – *vide*: Ю. ПЕТРОВ, *Строительство политорганов, партийных и комсомольских организаций Армии и Флота*, Москва 1968.

⁷ Sowiecka teoria prasy jest uznawana za jedną z modyfikacji teorii autorytarnej. *Vide*: M. KUNCZIK, A. ZIPPEL, *Wprowadzenie do nauki o dziennikarstwie i komunikowaniu*, Warszawa 2000, s. 43–46.

⁸ Sformułowanie Lenina o roli gazet użyte było w rozmyślaniach, które miały swoje polskie wydanie jako broszura: W. LENIN, *Od czego zacząć?*, Warszawa 1950.

Do pomocy w przekształceniu Armii Czerwonej w monolit polityczny powołano też centralne pismo dla wojska, noszące tytuł wzięty z rewolucyjnego symbolu czerwonej gwiazdy. Gazeta szybko stała się propagatorem idei oraz kreatorem postaw, zarazem też nośnikiem myśli wojskowej, techniki i taktyki bojowej. Pierwszy numer wydano 1 stycznia 1924 r., drukując go w nakładzie nieco ponad 17 tys. egzemplarzy i bezpłatnie dystrybuując w szeregach wojska. W artykule wstępnym redaktorzy ogłosili postawione przed nimi zadania unowocześnień armii⁹. Pismo ewoluowało, kierując się treściami w stronę kształtowania ideowego czerwonoarmistów. Coraz częściej wzywało do rozszerzenia rewolucji na kraje sąsiednie, a najlepszym sposobem na to miały być działania zbrojne. Rola KZ w indoktrynacji czerwonoarmistów była zatem nieposłednia, kierowanie nią rezerwowano dla zaufanych funkcjonariuszy, a doświadczenia skrupulatnie wykorzystano podczas kolejnej wojny¹⁰.

Od pierwszych lat szykowano w gazecie nowe kadry połączonych sfer informacyjno-indoktrynacyjnych. Szef komisji obrony w Związku Literatów, Wsiewołod Wiszniewski, w latach trzydziestych XX w. wskazywał nowe powinności tej grupy zawodowej wobec służby wojskowej i przyszłej wojny. Zaznaczał, że powinni zostać przygotowani ideologicznie do oczekiwanego przez władze relacjonowania zdarzeń¹¹. Pod koniec dekady zintensyfikowano zatem działania, poddając pisarzy i poetów wyszkoleniu wojskowemu. Przyszłych korespondentów wojennych sprawdzano najpierw na poligonach, później w rzeczywistych walkach, udoskonalając formy propagandy drukowanej i jej wpływu na społeczeństwo, a armię w szczególności.

W czerwcu 1941 r., po wybuchu wojny z Niemcami, państwowa machina informacyjna Związku Sowieckiego została nagle przestawiona pod względem treści. Trzeba było pokazać dotychczasowego sojusznika jako najeźdźcę i śmiertelnego wroga. Z tego powodu, dwa dni po rozpoczęciu walk, powołano Sowieckie Biuro Informacyjne Komitetu Centralnego WKP(b), zwane Sowinformem. Jednym z celów nowo utworzonej instytucji było uszczelnienie systemu informacyjnego i przygotowywanie akceptowanych przez zwierzchników sprawozdań,

⁹ *К нашим читателям*, „Красная Звезда” 1 I 1924 г.

¹⁰ *Vide*: T. GLINIECKI, „Czerwona gwiazda” jako filar informacji wojskowej i wojennej (1924–2016), [w:] *Wojny i konflikty zbrojne po 1945 r.*, t. 4, red. Ł. NADOLSKI, Bydgoszcz 2017, s. 11–35.

¹¹ *Vide*: В. ВИШНЕВСКИЙ, *Мобилизационная готовность литературы*, „Литературная Газета” 10 V 1938 г.

które mogły być bezpiecznie i bez szkody na morale udostępniane opinii publicznej. Biuro miało też przekazywać depesze prasie zagranicznej państw sojusznicznych i neutralnych¹².

„Krasnaja Zwiezda” została wówczas przekształcona w pismo codzienne, drukowane w dużych nakładach i kolportowane w całym Związku Sowieckim, również wśród ludności cywilnej. Było to zrozumiałe, gdyż gazeta wojskowa była pismem zaufanym, podlegała najbardziej surowym ocenom kontrwywiadowczym i cenzorskim. W jej redakcji dokładnie pilnowano, by do druku nie trafiały niepożądane informacje. Odnosiło się to nie tylko do chwaleń nowego ustroju i zakazu krytyki władz, lecz w warunkach wojennych także do tzw. maskirowki, czyli zadań kryjących prawdziwe plany i działania bojowe przed wywiadem przeciwnika. Z początkiem wojny redakcję KZ uzupełniono stuosobową kadrą literatów, wezwaną do służby wojskowej nakazem Głównego Zarządu Politycznego Armii Czerwonej (dalej: Głw PURKKA)¹³.

Korespondenci wojenni przy pisaniu artykułów z frontu zobowiązani byli myśleć nie tylko o samych zdarzeniach, ale też o ich uczestnikach. Przede wszystkim o zasłużonych w walkach żołnierzach, ale też pracujących na rzecz obrony robotnikach i chłopach. Wyszukiwali ich i przedstawiali jako wzory do naśladowania. Sowieckim herosem teoretycznie mógł zostać każdy, choć w praktyce sławy doświadczali nieliczni i zazwyczaj pośmiertnie¹⁴. W czasie starć korespondenci byli zazwyczaj w punkcie dowodzenia, skąd padały rozkazy, a gdy bój się kończył, słuchali raportów lub lustrowali pole walki, po czym siadali do pisania artykułu, by ukończony tekst pilnie wysłać do redakcji¹⁵. Część korespondentów starała się sumiennie wypełniać postawione im zadania, co niektórzy przypłacili śmiercią na polu bitwy. Najlepsi z nich przekazywali, a czasem też kreowali u odbiorców emocje, które były równe walce z orężem w ręku¹⁶. Dawid Ortenberg, redaktor naczelny KZ pisał we wspomnieniach, że siła artykułów korespondentów frontowych polegała na wspólnym, razem z żołnierzami,

¹² *От Советского Информбюро*, „Красная Звезда” 25 VI 1941 г.

¹³ W czasie wojny personel gazety opierał się na członkach sowieckiego związku pisarzy. Н. ВОЛКОВСКИЙ, *История информационных войн*. ч. 2, Санкт-Петербург 2003, s. 369.

¹⁴ Е. СЕНЯВСКАЯ, *Психология войны в XX веке: исторический опыт России*, Москва 1999, s. 68–69.

¹⁵ *Советская пропаганда в годы Великой Отечественной войны*, сост. А. ЛИВШИН, И. ОРЛОВ, Москва 2007, s. 6–24.

¹⁶ И. ЭРЕНБУРГ, *Сила слова*, „Правда” 6 V 1944.

przeżywaniu trudów i niebezpieczeństw walki. Jego zdaniem, właśnie dlatego wysłannicy gazety mieli prawo opisywać nie tylko dokonania bohaterów, ale też artykułować w tekstach ich myśli i odczucia, a przez to kształtować postawy czytelników¹⁷.

Struktura gazety w latach wojny

Przez całą wojnę KZ była wydawana sześć razy w tygodniu, a dniem bez edycji był poniedziałek. Każdorazowo gazeta miała objętość czterech stron dużego formatu, z czarnym, jednobarwnym drukiem. Na pierwszej stronie umieszczany był artykuł wstępny. Obok niego, sporą część kolumny zajmowały raporty Sowinformu i rozkazy Naczelnego Dowództwa Armii Czerwonej – Stawki. Na pierwszej stronie publikowano też zwykle kilka zdjęć. Ilustracje, choć nie było ich zbyt wiele, traktowano priorytetowo, gdyż znacznie zwiększały wiarygodność podawanych informacji. Zazwyczaj były one nadesłane do redakcji przez fotokorespondentów z frontu i stanowiły odrębną informację z krótkim podpisem, rzadko będąc wizualizacjami artykułów. Taką rolę pełniły zazwyczaj, kiedy na fotografii znajdował się wysokiej rangi urzędnik partyjny, państwowy lub dowódca wojskowy. Inną kategorię ilustracyjną stanowiły mapki, będące zazwyczaj ogólnymi szkicami opisywanych terenów walk. Osobliwym w latach wojny sposobem ilustrowania gazety było zamieszczanie rysunków satyrycznych, które w przeważającej większości wyśmiewały wroga. Karykatury pojawiały się na czwartej stronie KZ i tam też drukowane były patriotyczne wiersze, opowiadania oraz fragmenty powieści. Większą część tej strony zajmowały jednak depeche agencyjne – zarówno z krajów sprzymierzonych, neutralnych, jak i z obozu wroga – choć te potwierdzały jego słabość¹⁸.

Strony wewnętrzne każdego numeru gazety, druga i trzecia, gromadziły informacje kwalifikowane do druku według aktualnego zapotrzebowania. Najczęściej była to mieszanka doniesień z frontu i tyłów, nie zawsze przynosząca adekwatny do wydarzeń poziom informacyjny, lecz zwykle opóźniona i koncentrująca się na działaniach promujących sowiecki patriotyzm, postaciach bohate-

¹⁷ Д. ОРТЕНБЕРГ, *Год 1942*, Москва 1988, s. 415.

¹⁸ Podobną strukturę miały w tym czasie również inne tytuły wojskowej prasy. W latach wojny w jednostkach armii i floty wydawano łącznie blisko 1400 tytułów gazet. Н. ВОЛКОВСКИЙ, *op. cit.*, s. 363.

rów oraz taktyczne uwarunkowania działań bojowych. Artykuły korespondentów wojennych, docierające telegrafem z miejsc starć, przybierały z reguły formę literackich szkiców. Nie zważano w nich na potrzebę dziennikarskiego odwzorowania zdarzeń, ponieważ ważniejsze było ukazanie odwagi i bezgranicznego oddania żołnierzy ideałom komunizmu i rozkazom zwierzchników. Strony wewnętrzne były też miejscem publikowania list żołnierzy nagrodzonych orderami i medalami¹⁹.

W gazecie utrzymywano tajemnicę wojskową, dlatego w bieżących materiałach rzadko posługiwano się nazwami geograficznymi i numeracją jednostek. Wyjątek stanowiły potrzeby ogłaszania zwycięstw i tak też reagowano po opowaniu dużych miast. Zdobycie Gdańska, ogłoszone z dniem 30 marca 1945 r. i zaprezentowane w druku nazajutrz, było przykładem celowej rezygnacji z maskowania kontrwywiadowczego na rzecz chwały, uzupełnionej wiedzą o mieście i opisami, a także obrazami z walk o nie. Jednym z najważniejszych punktów każdego z wydań gazety były hasła propagandowe umieszczane na pierwszej stronie obok winiety, czasem też na górze drugiej kolumny. W dniu, kiedy ogłoszono zdobycie Gdańska, główne hasło KZ brzmiało: „Armia Czerwona zanotowała nowe, błyskotliwe zwycięstwa. Sława dzielnym żołnierzom – bohaterom ofensywy!”²⁰.

Gazeta przygotowywana była popołudniem dnia poprzedniego w moskiewskiej centrali, drukowana nocą i transportowana na front przy pomocy samolotów ze specjalnego pułku lotniczego, dostarczających ją do poszczególnych zgrupowań. Dalej wieziono ją samochodami do armii i jednostek. W połowie wojny, kiedy pieniąż pozornie nie miał większego znaczenia, cena egzemplarza pisma wzrosła z 15 do 20 kopiejek. Propagowana na łamach KZ od pierwszego dnia wojny potrzeba zemsty na Niemcach, dopiero w ostatnich miesiącach konfliktu została wyciszona i na powrót zmieniona w hasła internacjonalistyczne, głoszące niesienie przez Armię Czerwoną „wyzwolenia” znacznej części Europy, zaś narodowi niemieckiemu uwolnienie od faszyzmu²¹. Zwycięzcy mieli odtąd być pokazywani nie jako mściciele, niosący śmierć, ogień i grabieże, lecz uchodzić

¹⁹ Zmiany dostosowujące treści przeprowadzono w połowie 1943 r.; *Сделать фронтовую печать важнейшим центром политической работы*, „Красная Звезда” 30 V 1943 г.

²⁰ „Красная Звезда” 31 III 1945. Inna z ogólnozwiązkowych gazet („Известия”) w tekście zamieszczonym tego dnia przy winiecie zauważyła zdobycie Gdańska.

²¹ *Директива Ставки Верховного Главнокомандования командующим войсками и членам военных советов 1-го Белорусского и 1-го Украинского фронтов об изменении отношения к немецким*

za przyjaciół i opiekunów „wyzwolonych” nacji. Wycofano zatem z łamów ostre sformułowania, oczekując kresu niekontrolowanej nienawiści. Gazety rozpropagowały zupełnie nowy schemat emocjonalny, a wcześniej rozniecone wśród czerwoarmistów motywy religijne i narodowe znów schowano na rzecz sławienia idei ogólnoswiatowej rewolucji²². W kilka dni po kapitulacji III Rzeszy, z winiety centralnej gazety wojskowej zniknęło, zamieszczane przez kilka lat wojny, hasło: „Śmierć niemieckim okupantom!”²³. W dwa miesiące po zakończeniu wojny, 9 lipca 1945 r., nagrodzono jej redakcję Orderem Czerwonego Sztandaru za kształtowanie postaw społecznych i krzewienie wiedzy wojskowej²⁴.

Zarządzenia władz

Najważniejsze dyrektywy w partii, państwie i armii podejmowane były osobiście przez sowieckiego przywódcę, Józefa Stalina. Przez lata wojny jego władza rosła, zyskując publicznie wymiar spersonifikowanego kultu wodza i z końcem zwycięskiego konfliktu tytuł generalissimusa. Gazety codzienne bez skrótów drukowały te rozkazy głównodowodzącego Armią Czerwoną, które były przeznaczone dla masowej wiadomości. Także KZ publikowała je w podsumowaniu za miniony dzień, zwykle umieszczając na pierwszych dwóch stronach. W wydaniu z 31 marca 1945 r. przyniosła na przedzie dziękczynienie wobec wojsk 2. Frontu Ukraińskiego. Podziękowania dla kolejnych zgrupowań, w tym za walki o Gdańsk, znalazły się dalej. Na pierwszej stronie wydrukowano natomiast dekret władz państwowych Związku Sowieckiego z 30 marca o nagrodzeniu Orderem Zwycięstwa marszałków Georgija Żukowa (powtórnie), Iwana Koniewa i Konstantina Rokossowskiego²⁵. W uzasadnieniu podano, że są to

военнопленным и гражданскому населению, 20 апреля 1945 г., Государственный архив Российской Федерации (ГАРФ), ф. 236, оп. 2712, л. 390, л. 350–351.

²² *Vide*: Г. АЛЕКСАНДРОВ, *Товарищ Эренбург прощает*, „Правда” 14 IV 1945 г.

²³ Po raz pierwszy hasło to pojawiło się 11 XII 1941, ostatni raz opublikowano je 23 V 1945. „Красная Звезда” 23 III 1945 г.

²⁴ *Газета переднего края, портал Минобороны России*, <http://stat.mil.ru/pubart.htm?id=11874092@cms> (dostęp: 16 X 2016).

²⁵ W przypisach podano kilka skrótowych biogramów osób, przede wszystkim związanych z gromadzeniem i przekazywaniem informacji medialnych ze zdobywającego Gdańsk 2. Frontu Białoruskiego, ale też jego dowódców. Rokossowski Konstanty Konstantynowicz, ur. 1896, partyjny. Marszałek Związku Sowieckiego, dowodzący 2. Frontem Białoruskim. Od 1918 r. w Armii Czerwonej.

honory za umiejętne dowodzenie operacjami wojskowymi o dużym zasięgu, dzięki którym zanotowano poważne sukcesy²⁶. Obok treści wydrukowano portrety trzech marszałków²⁷.

W podziękowaniach za zdobycie Gdańska, złożonych w rozkazie nr 319, Stalin zwracał się do marsz. Konstantego Rokossowskiego, jak też do jego szefa sztabu, gen. Aleksandra Bogoliubowa²⁸, zaczynając od informacji o zwycięskim zakończeniu walk:

Wojska 2. Frontu Białoruskiego dokonały rozbicia gdańskiego zgrupowania niemieckiego i 30 marca szturmem zdobyły miasto i twierdzę Gdańsk (Danzig) – ważny port i podstawową bazę marynarki wojennej Niemców na Morzu Bałtyckim. Nad Gdańskiem wzniesiona została polska flaga państwowa. W walkach o miasto Gdańsk wojska frontu wzięły do niewoli 10 tys. żołnierzy i oficerów niemieckich, a także przejęły następujące zdobycze: 84 samoloty, 140 czołgów i dział samobieżnych, 358 dział polowych, 566 moździerzy, 1397 karabinów maszynowych, 15 samochodów opancerzonych, 45 łodzi podwodnych, 306 parowozów, 6675 wagonów kolejowych, 151 statków różnej wyporności, 214 magazynów z bronią, amunicją i zaopatrzeniem. Przeciwnik stracił ponad 39 tys. żołnierzy i oficerów²⁹.

Dalej w treści rozkazu zamieszczono podziękowania przeznaczone dla dowódców wojsk, które zdobyły miasto. Był to objęty tradycją zwycięskich operacji sposób informowania o pochwałach wodza dla żołnierzy, których przedstawicielami byli personalnie wymienieni wysocy stopniem oficerowie, dowodzący jednostkami i zgrupowaniami. W ten sposób nie podawano publicznie oficjalnych nazw i numerów formacji, które mogły być rozpoznane przez wroga.

W latach 1937–1940 stalinowski więzień. Po przywróceniu na stanowisko, jeden z bardziej błyskotliwych dowódców sowieckich. Kolejno dowódca kilku frontów, od 1944 r. w stopniu marszałka. Przed ofensywą styczniową 1945 r. przesunięty przez Stalina z głównego na wspomagający kierunek uderzenia. *Vide*: B. SOKOŁOW, *Rokossowski*, Poznań 2014.

²⁶ W treści dekretu użyto sformułowania: „wojsk niemiecko-faszystowskich”.

²⁷ *Указ Президиума Верховного Совета СССР о награждении Маршалов Советского Союза Конева И.С., Жукова Г.К., Rokossowskiego К.К. орденом „Победа”, „Красная Звезда” 30 V 1945 г.*

²⁸ Bogoliubow Aleksander Nikołajewicz, ur. 1900. Rosjanin, partyjny od 1932 r. Generał pułkownik, w Armii Czerwonej od 1918 r. Uczestniczył w wojnie domowej, na wojnie ojczyźnianej był od jej początku. W 1945 r. szef sztabu 2. Frontu Białoruskiego. *Наградной лист*, Центральный архив Министерства обороны Российской Федерации (dalej: ЦАМО), фонд 33, опись 686046, единица хранения 40, s. 255–236.

²⁹ *Приказ верховного Главнокомандующего Командующему войсками 2-го Белорусского фронта № 319, „Красная Звезда”, 31 III 1945 г.*

Dowódcy natomiast byli znani wśród swoich żołnierzy, którzy dzięki temu wiedzieli, że są to podziękowania dla nich. Zauważenie w rozkazach dziękczynnych Stalina było ważną nagrodą, po wielokroć przywoływaną w dokumentacji wojskowej jednostek, np. w dziennikach działań bojowych³⁰. Na liście zdobywców Gdańska znalazło się 140 nazwisk, podzielonych według rodzajów wojsk – poza piechurami wyróżnieni zostali artylerzyści, czołgiści, lotnicy, saperzy i łącznościowcy. Spis otwierały nazwiska dowódców czterech armii, które opanowały miasto: generała pułkownika Iwana Fiediunińskiego z 2. Armii Uderzeniowej, gen. płk. Pawła Batowa z 65. Armii, gen. płk. Iwana Griszyna z 49. Armii i gen. płk. Iwana Popowa z 70. Armii³¹.

By zaakcentować wagę odniesionego zwycięstwa, oddziały i zgrupowania szczególnie zasłużone w bojach o miasto Stalin zamierzał uhonorować nazwaniem „gdańskimi”, oczekiwał zatem od dowódców przygotowania ich listy. W gronie tym sam wyróżnił czołgistów z 1. Armii Wojska Polskiego, dowodzonej przez gen. lejtnanta Stanisława Popławskiego, choć ich uczestnictwo w walkach o miasto było ledwie symboliczne. Jednocześnie zadysponował, że wieczorem 30 marca o godz. 22.00 Moskwa w imieniu ojczyzny dziękowała zdobywcom Gdańska, wystrzelując 20 salw honorowych z 224 dział. Był to jeden z ważniejszych sposobów nagradzania czerwonoarmistów, kiedy strzelano na wiwat na moskiewskim placu Czerwonym, od zasług uzależniając liczbę salw i użytych dział.

Komunikaty agencyjne

Na trzeciej stronie wydania KZ z 31 marca znalazło się podsumowanie działań bojowych z dnia poprzedniego, przygotowane przez Sowinform. Uwolnienie komunikatu powodowało możliwość publikowania przez redakcje szczegółów zdarzeń uzyskanych od korespondentów, ponieważ wcześniejsze ich drukowanie było surowo zabronione. Mimo że korespondencje z frontu były zwykle bardziej rozbudowane, barwne i przynoszące nazwiska bohaterów, wszystkie

³⁰ *Журнал боевых действий 2 Уд. А замарт 1945 г.*, ЦАМО, фонд 309, опись 4073, дело 844, s. 154–155.

³¹ W historiografii Związku Sowieckiego oficjalną wykładnię zdarzeń przyniosła monumentalna praca: *Historia II wojny światowej 1939–1945 w 12 tomach*, t. 10: *Całkowite rozbięcie faszystowskich Niemiec*, red. polska: T. SZACIŁO i inni, Warszawa 1983, s. 182–183.

pisma pilnowały zasady nieumieszczania informacji wcześniej, niż wykonało to biuro³². Walki o Gdańsk opisane zostały w raporcie nieco szerzej niż w rozkazie Stalina, choć w komunikacie znalazły się na przedzie te same, najważniejsze zdania³³. Dalej umieszczono akapit, zawierający skrótowy opis przebiegu zdarzeń:

Wojska 2. Frontu Białoruskiego zdobyły dziś szturmem miasto i twierdzę Gdańsk (Danzig). Przeciwnik przygotował miasto do długotrwałej obrony. Podejścia do niego chronił silny rejon umocniony, składający się z trzech rubieży obronnych. Wszystkie miejscowości w tym rejonie Niemcy przekształcili w punkty oporu i przysposobili je do obrony okrężnej. Na skrajach miasta zostały pobudowane żelazobetonowe umocnienia, stanowiska artylerii polowej i nadbrzeżnej oraz schrony dla załogi. Murowane obiekty przygotowano do prowadzenia ognia i połączono ze sobą rowami łącznikowymi. Na ulicach miasta hitlerowcy wykopali transeje i zbudowali przegrody, za którymi ustawiono działa do prowadzenia ognia na wprost. Miasta broniły znaczne siły wojsk niemieckich, wsparte ogniem artylerii okrętów wojennych. Jeńcy zeznali, że Hitler wydał swym wojskom ostry rozkaz utrzymania Danziga do ostatniego żołnierza. Opierając się na twierdzy i dość dobrych pozycjach obronnych, Niemcy zamierzali długo powstrzymać pod Gdańskiem znaczne siły Armii Czerwonej. Jednak plany hitlerowców zostały przerwane umiejętnymi i przemyślanymi działaniami wojsk sowieckich. Nasi piechurzy i czołgiści, wsparci artylerią i lotnictwem, atakując z południa, zachodu i północy, przegrali niemiecką obronę i oczyszczali z wojsk wroga kwartał za kwartałem. Dziś oddziały sowieckie, przełamując opór przeciwnika, zajęły wschodnią część miasta. Zdobyto ostatni punkt obrony Niemców w Gdańsku – bastiony w południowo-zachodniej części miasta. W ten sposób, wojska 2. FB w krótkim czasie skruszyły mocną obronę wroga, rozbiły silne zgrupowanie wojsk niemieckich i opanowały Gdańsk – ważny port i podstawową bazę marynarki wojennej Niemców na Morzu Bałtyckim. W walkach o Gdańsk Niemcy stracili wziętych do niewoli i zabitych ponad 49 tys. żołnierzy i oficerów. Zniszczono wiele czołgów, setki dział i innego sprzętu przeciwnika³⁴.

Informacje o charakterze militarnym często wspierane były w prasie przez dodatkowe analizy historyczne, geograficzne i gospodarcze, przygotowane nie przez dziennikarzy-literatów, używających emocjonalnych opisów, lecz

³² Д. ОРТЕНБЕРГ, *Сталин, Щербаков, Мехлис и другие*, Москва 1995, s. 104.

³³ Dane te przez kolejne dziesięciolecia stanowiły dogmat historiograficzny i były powtarzane w pracach polskich historyków wojskowości. *Vide*: B. DOLATA, *Wyzwolenie Polski 1944–1945*, Warszawa 1966, s. 195–203; K. SOB CZAK, *Kierunek Bałtyk. Wyzwolenie polskich ziem północnych 1944–1945*, Warszawa 1978, s. 305–355; E. KOSIARZ, *Wyzwolenie Polski północnej 1945*, Gdynia 1967, s. 198–227.

³⁴ *От Советскогоинформбюро. Оперативнаясводказа 30 марта 1945 года*, „Красная Звезда” 31 III 1945 r.

dobierających racjonalne argumenty specjalistów-naukowców. Na stronie czwartej wydania gazety z 31 marca znalazła się krótka prezentacja, zatytułowana „Gdańsk”, przygotowana przez docenta L. Opackiego. Wyjaśniał on, że Gdańsk był starym słowiańskim grodem, w którym Niemcy koloniści pojawili się dopiero w XII–XIII w. Tłumaczył też przedwojenny spór o miasto między Polską a Niemcami. Dalej naukowiec opisywał strategiczne znaczenie miejscowego portu i stoczni. Dowodził, że zdobycie Gdańska korzystnie wpłynie na obniżenie potencjału militarnego III Rzeszy, a odebranie go Niemcom i przekazanie Polsce wzmocni jej możliwości eksportowe, szczególnie w handlu węglem. Opacki dodawał, że Gdańsk, liczący sobie około ćwierć miliona mieszkańców, był też ważnym węzłem tras kolejowych, drogowych i lotniczych, łączących go tak z Niemcami, jak i z Polską³⁵.

W wydaniu gazety na 3 kwietnia, na stronie z depeszami, krótka notatka Telegraficznej Agencji Związku Sowieckiego (dalej: TASS) przynosiła wiadomość z Warszawy o powołaniu w Polsce województwa gdańskiego. Miało się to wydarzyć jeszcze 30 marca, mocą dekretu Krajowej Rady Narodowej. Województwo objęło tereny byłego Wolnego Miasta Gdańska, a także Gdynię i powiaty morski, kartuski, starogardzki, kościerski i tczewski. Decyzja ta miała dać kres prawu miejscowemu, również w zakresie uniemożliwiającym objęcie tych ziem w posiadanie przez państwo polskie³⁶.

Korespondencje z frontu

Na łamach KZ najważniejsze korespondencje z walk jednostek 2. Frontu Białoruskiego publikował dziekan frontowego korpusu korespondenckiego, ppłk Paweł Miłowanow. Był on doświadczonym dziennikarzem i miał najdokładniejsze informacje o walkach. Doskonale wiedział też, jaką rolę pełni prasa podczas wojny i pilnował skrupulatnie, by teksty korespondencji pozbawione były elementów niebezpiecznych, zarówno politycznie, jak i wywiadowczo. Umiejętnie kierował zespołem korespondentów, by pisali relacje według wskazanych zasad³⁷.

³⁵ Л. ОПАЦИЙ, *Гданьск (справка)*, „Красная Звезда” 31 III 1945 г.

³⁶ ТАСС, *Образование Гданьского воеводства*, „Красная Звезда” 3 IV 1945 г.

³⁷ Miłowanow Paweł Konstantynowicz, starszy korespondent gazety „Красная Звезда”, dziekan korpusu korespondenckiego przy 2. Froncie Białoruskim. Urodzony w 1913 r., podpułkownik, Rosja-

Korespondencja ppłk. Miłowanowa, opublikowana 31 marca 1945 r. na stronie drugiej KZ, nosiła tytuł: *Jak był zdobyty Gdańsk*. Szczegółowo opisywała ona szybkie zdobywanie dzielnic miasta. Pozwalało to czerwonoarmistom chętnie się zwycięstwem, gdyż opanowania centralnej części rzeczywiście dokonali w dużym tempie:

W skrajnie trudnych warunkach przychodziło naszym oddziałom prowadzić walki na ulicach Gdańska. Niemcy utworzyli w mieście i wokół niego silną obronę. Prawie na każdym skrzyżowaniu ulic i w zaułku były utworzone barykady. Wiele murowanych budynków (głównie ich niższe piętra i pomieszczenia piwniczne) były przysposobione do prowadzenia ognia – to znaczy miały ambrazury dla strzelców z bronią automatyczną, maszynową i dla miotaczy pancernych. Większe obiekty, a także całe kwartały okazywały się silnymi węzłami obronnymi, zabezpieczającymi sąsiednie punkty krzyżowym ogniem. Węzły te były połączone korytarzami łącznikowymi, idącymi przez przebite ściany piwnic i fundamentów. Mimo to, atakującym udało się wyjątkowo szybko zająć wiele kwartałów miejskich. Było to rezultatem wysokich umiejętności bojowych i, w pierwszym rzędzie, doskonałego współdziałania wszystkich rodzajów wojsk³⁸.

Propagandowy wymiar tekstu nadawał mu narrację, według której wróg był dobrze przygotowany do obrony, ale atak Armii Czerwonej był silniejszy i nie do powstrzymania. Zauważając własne sukcesy, nie informowano jednak, że w obliczu obrócenia miasta w ruinę atakami lotnictwa i artylerii oraz niemożności utrzymania pozycji w centrum, niemieckie oddziały w sposób zorganizowany opuściły zniszczony Gdańsk nocą z 27 na 28 marca, przechodząc w deltę Wisły. Ostatecznie jednak tylko opanowanie miasta i geopolityczny gest przekazania go Polsce miały dla redakcji znaczenie. Tekst kończył się więc powtarzanym motywem zawieszenia biało-czerwonej flagi, oznaczającym kres niemieckiego panowania:

Do wieczora 29 marca Niemcy zostali całkowicie wypchnięci z centralnej części miasta. Rozpoczęto likwidację ostatnich wrogich węzłów obrony we wschodniej części miasta i na półwyspie Helskim. Dziś szturm miasta i twierdzy Gdańsk zakończył się pełnym zwycięstwem wojsk sowieckich. Nad ratuszem miasta na zawsze oczyszczonym od hitlerowców, załopotła flaga narodowa państwa polskiego³⁹.

nin. Członek Wszechrosyjskiej Partii Komunistycznej (bolszewików). W armii od 1939 r., ponownie zmobilizowany na wojnę przez komitet centralny partii w czerwcu 1941 r. *Наградной лист*, ЦАМО, фонд 33, описание 686046, единица хранения 40, s. 20–21.

³⁸ П. МИЛОВАНОВ, *Как был взят Гданьск*, „Красная Звезда” 31 III 1945 г.

³⁹ *Ibidem*.

Artykuł ppłk. Miłowanowa został 30 marca nadesłany telegrafem do moskiewskiej redakcji gazety wprost z 2. Frontu Białoruskiego. Warto zauważyć, że wszystkie wymienione w treści nazwy geograficzne, poza Gdańskiem, były transliterowane z języka niemieckiego, nawet Zatoka Gdańska. Tylko nazwa miasta pojawiała się, tak jak i w innych wydaniach gazety, w dwóch wersjach językowych. Skrupulatnie pilnowano używania nazwy niemieckiej do chwili zdobycia Gdańska i polskiej od tego czasu. Trzeba też dodać, że tekst Miłowanowa ukazał się jednocześnie w innej gazecie, „Izwestiach”, z dopiskiem, że pochodzi od korespondenta KZ. Potwierdza to współpracę autorów i redakcji z tytułami nie zawsze dysponującymi własnymi relacjami z aktualnych miejsc walk⁴⁰.

Dla centralnej gazety wojskowej od czerwca 1944 r. pisał z 2. Frontu Białoruskiego także kpt. Michaił Makuchin⁴¹. Wyjątkowo zdarzało się, że opis tych samych walk drukowano w gazecie w dwóch różnych korespondencjach, ale tym razem tak się stało i KZ opublikowała tekst Makuchina *W Gdańsku* na trzeciej stronie. Artykuł prezentował wycinek walk od Oruni po Śródmieście. Siłę zwycięstwa podkreślały słowa o walających się ciałach zabitych wrogów, porzuconym sprzęcie wojskowym, korupcji przy ewakuacji niemieckich cywilów. Zauważono też trudny los miejscowej ludności polskiej i rosyjskich robotników przymusowych. Znaczące jest, że w korespondencji podane zostały nazwiska wybranych, zasłużonych w walkach czerwonoarmistów, którzy uderzali na wrogie pozycje w centralnych dzielnicach i poprzez wyróżnienie w gazetowej publikacji stawali się wzorami do naśladowania dla innych żołnierzy:

Przy Baszcie Białej czołgi rozjeżdżają się w szyk bojowy. Strzelcy z automatami z kompanii lejtnanta gwardii Koroliewa sprawnie zeskakują z panczerzy i szybko, choć ostrożnie, uwalniają od Niemców wielopiętrowe, murowane domy. Przy 25 kwartale czołgi ostro skręcają w prawo i kierują się do rejonu miasta, położonego między dwoma odnogami rzeki Motławy. Jako pierwsi prowadzą swe wozy dowódcy kompanii starszy lejtnant gwardii Korobkow i kapitan gwardii Strigin. Załogi oficerów Korabliewa, Orłowa, Nieupokojewa i Rybakowa, razem z piechurami, odważnie idą naprzód, uwalniając od Niemców jeden kwartał za drugim⁴².

⁴⁰ П. МИЛОВАНОВ, *Последние бои за Гданьск*, „Известия” 31 III 1945 г.

⁴¹ Makuchin Michaił Jeremiejewicz, kapitan, korespondent gazety KZ na 2. Front Białoruski, ur. 1918, Rosjanin pod Kurska. W Armii Czerwonej od 1940 r., na wojnie ojczyźnianej od czerwca 1941 r., członek partii komunistycznej. Dwa razy był ranny. Jeszcze przed końcem wojny awansował na majora. *Наградной лист*, ЦАМО, фонд 33, описание 686196, единица хранения 2907, s. 52–53; ЦАМО, фонд 33, описание 686196, единица хранения 2574, s. 11–12.

⁴² М. МАКУХИН, *В Гданьске*, „Красная Звезда” 31 III 1945 г.

Zaskakująco brzmiała informacja, że dzięki szybkiemu atakowi w dobrej kondycji przetrwała znaczna część zakładów przemysłowych Gdańska. Tymczasem, tuż po jego zdobyciu, władzę przejęła komendantura wojenna, a w stoczniach i innych przedsiębiorstwach rozpoczęły działania grupy demontażowe Zarządu Zdobyczy Wojennej Armii Czerwonej⁴³.

Ilustracje w gazecie

Wydanie KZ, ogłaszające zdobycie Gdańska, przyniosło też druk ilustracji pochodzących od fotokorespondenta znajdującego się w rejonie walk. Dwa opublikowane zdjęcia wykonane były przez Jakowa Riumkina⁴⁴, który fotografował dla redakcji „Prawdy” i towarzyszył zdobyciu Gdańska. Ilustracje umieszczono na dole trzeciej strony, tuż pod artykułem kpt. Makuchina, z hasłem: „W Gdańsku”. Jedna prezentowała moździerzystów na tle płonącej kamienicy, druga zaś holowanie ciągnikiem artyleryjskim ciężkiej haubicy po ulicy miasta (ryc. 1)⁴⁵.

Zdjęcia od własnego fotokorespondenta redakcja otrzymała zapewne z niewielkim, ale jednak opóźnieniem, którego powodu nie znamy. Opublikowane zostały w KZ w początkach kwietnia. Major Siergiej Łoskutow był fachowcem, często wcześniej pracującym w parze ze sławą sowieckiej propagandy Ilią Erenburgiem. Jeszcze przed uderzeniem na Gdańsk ppłk Miłowanow chwalił fotografa za jego operatywność⁴⁶.

⁴³ Szerzej w: M. STRYCYŃSKI, *Zniszczenia urzędzeń portowych, przemysłu oraz infrastruktury komunalnej miasta*, [w:] *Gdańsk 1945*, red. M. MROCZKO, Gdańsk 1996, s. 71–86.

⁴⁴ Riumkin Jakow Izraelewicz, ur. 1903, pochodzenia żydowskiego, członek partii, starszy lejtnant, fotokorespondent wojenny gazety „Prawda”. Do Armii Czerwonej wezwany w 1941 r. przez GłównPURKKA. *Награднойлист*, ЦАМО, фонд 33, опись 686196, единица хранения 5576, s. 24–25.

⁴⁵ Я. РЮМКИН, *В Гданьске*, „Красная Звезда” 31 III 1945 г.

⁴⁶ Łoskutow Siergiej Iwanowicz, ur. 1901, Rosjanin. Od 1919 r. był członkiem partii komunistycznej, major, fotokorespondent wojenny gazety KZ. Uczestniczył w wojnie domowej w latach 1919–1925, w wojnie ojczyźnianej walczył od 1941 r. na niemal wszystkich frontach. Dwa razy został kontuzjowany. W Armii Czerwonej służył dwukrotnie: jako rewolucjonista w latach 1919–1928, następnie od 1941 r. *Награднойлист*, ЦАМО, фонд 33, опись 686196, единица хранения 7471, s. 13–14.

Рис. 1. Źródło: Я. Рюмкин, *В Гданьске*, „Красная Звезда”, 31 марта 1945 г.

Pierwsze fotografie, wykonane przez Łoskutowa w Gdańsku, pokazały się w gazecie 1 kwietnia. Wówczas jego zdjęcia umieszczono na drugiej i trzeciej stronie. Pierwsze ukazywało czołg na nabrzeżu portowym, w pobliżu dźwigów i na tle dymiących hal. Drugie było wykonane „na jednej z ulic miasta, w dniu jego wyzwolenia od niemieckich najeźdźców” i prezentowało grupę cywilnych mieszkańców, z płonącą kamienicą w tle (ryc. 2)⁴⁷.

Kolejne wydanie, pomijające poniedziałek, więc z 3 kwietnia, na pierwszej stronie przynosiło fotografię zniszczonego mostu kolejowego, z rozbitym parowozem i sowieckim działem samobieżnym⁴⁸.

W KZ na 4 kwietnia zdjęcia Łoskutowa pojawiły się w dwóch miejscach. Na drugiej stronie dwie fotografie umieszczono pod wspólnym hasłem „2. Front Białoruski”. Pierwsze pokazywało lufy armatnie, drugie zaś stanowisko artyleryjskie. Całość okraszono podpisem, że na wybrzeżu Morza Bałtyckiego przejęto wiele dział niemieckich⁴⁹. Na stronie trzeciej przygotowano natomiast sześcioczłonowy fotoreportaż, którego autorami byli trzej korespondenci, przy czym Gdańska i okolic dotyczyły dwa pierwsze zdjęcia. Na jednym z nich pokazany został Dwór Artusa, z polską flagą narodową umieszczoną na historycznym

⁴⁷ С. ЛОСКУТОВ, *Гданьск*, „Красная Звезда” 1 IV 1945 г. (fotografie).

⁴⁸ ИДЕМ, *В Германии*, „Красная Звезда” 3 IV 1945 г. (fotografia).

⁴⁹ ИДЕМ, *2-й Белорусский Фронт*, „Красная Звезда” 4 IV 1945 г. (fotografie).

Рис. 2. Źródło: С. Лоскутов, *Гданьск*, „Красная Звезда”, 1 апреля 1945 г.

budynku w propagandowym geście, dokonanych przez żołnierzy z podległego Stalinowi „ludowego” Wojska Polskiego. Warto dodać, że obiekt ten został w kolejnych dniach władzy sowieckiej komendantury wojennej spalony i zrujnowany. Drugie ze zdjęć w tym zestawie prezentowało żołnierza sowieckiego wiwatującego na zdobytym wybrzeżu (rys. 3)⁵⁰.

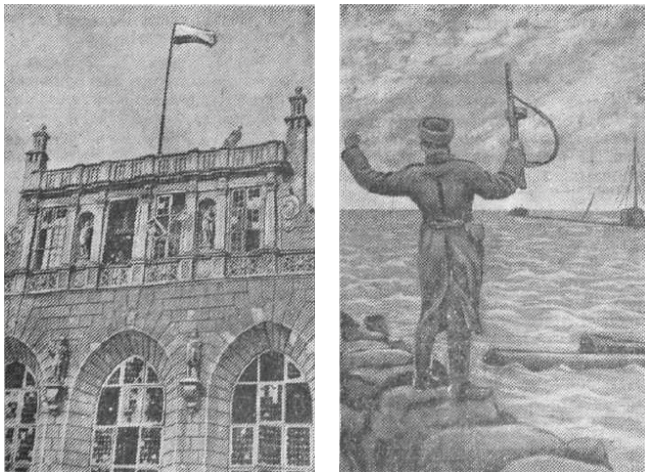

Рис. 3. Źródło: С. Лоскутов, *Gdan'sk*. У залива Фриш Гаф, „Красная Звезда”, 4 апреля 1945 г.

⁵⁰ IDEM, *Gdan'sk*. У залива Фриш Гаф, „Красная Звезда” 4 IV 1945 г. (фотографіе).

Informacje o Polsce

W gazecie przynoszącej wyjątkowo dużą dawkę wieści o zdobytym właśnie Gdańsku, znalazły się także informacje o sytuacji Polski. Szczególnie silnie zauważano dyskusję o tym, kto ma ją reprezentować na zbliżającej się konferencji Narodów Zjednoczonych w San Francisco. Związek Sowiecki nalegał, aby był to tymczasowy rząd, który miał powstać w Warszawie na bazie prokomunistycznej Krajowej Rady Narodowej, zaś USA i Wielka Brytania wzbraniały się przed tym, skoro sojusznik nie uznawał emigracyjnego rządu Rzeczypospolitej Polskiej w Londynie⁵¹. Poza dość obszerną depeszą TASS, uzasadniającą stanowisko Stalina i głośno żądającą zaproszenia przedstawicieli Polski wyłonionych z sowieckim przyzwoleniem, na ostatniej stronie KZ temat ten rozszerzono. W kolejnym artykule opisano, jakie są echa tej sprawy w lewicowej prasie warszawskiej, biorąc za przykład „Robotnika”. Ten zaś pisać miał, że w Polsce jest tylko jeden prawowity rząd, który jest już na miejscu, a przedstawicielstwo londyńskie określał jako „rozpaczliwie prowadzące intrygi przeciw państwu polskiemu”⁵².

Wzmocnieniem przekazu indoktrynacyjnego był umieszczony nad depeszą rysunek satyryczny autorstwa Borysa Jefimowa. Pokazano na obrazku polskie władze emigracyjne: prezydenta Władysława Raczkiewicza, premiera Tomasza Arciszewskiego i naczelnego wodza Władysława Andersa. Podpis wyjaśniał, że ekipa ta wybiera się łowić ryby w mętnej wodzie, kiedy usilnie zabiega w zachodnich stolicach o pożyczki na swą dalszą działalność⁵³. Kolorytu dopełniała krótka notatka o tworzeniu w Polsce punktów gromadzenia odebranych Niemcom maszyn rolniczych i zwierząt hodowlanych oraz rozpoczęciu szkolenia traktorzystów⁵⁴. W następnych wydaniach KZ, z początków kwietnia 1945 r., sprawy polskie opisywane były w krótkich depeszach agencyjnych, które nie miały znaczącego charakteru.

⁵¹ ТАСС, *По вопросу об участии Польши на Конференции в Сан-Франциско*, „Красная Звезда” 31 III 1945 г.

⁵² ТАСС, *Польская печать о необходимости приглашения Польши на конференцию в Сан-Франциско*, „Красная Звезда” 31 III 1945 г.

⁵³ Б. ЕФИМОВ, *Рачкевич, Арцишевский & Ко*, „Красная Звезда” 31 III 1945 г. (rysunek).

⁵⁴ ТАСС, *Организация машинно-прокатных пунктов в Польше*, „Красная Звезда” 31 III 1945 г.

Inne działania propagandowe

Na skraju prac indoktrynacyjnych i szkolenia wojskowego znalazł się artykuł mł. lt. A. Nowikowa. Analiza *Kompania strzelców zmotoryzowanych w walkach ulicznych* opisywała doświadczenia ze starć o Gdańsk w ocenie dowódcy pododdziału wyposażonego w broń automatyczną⁵⁵. Nieprzypadkowo prezentowała działania ważne dla młodszych oficerów, najliczniej reprezentowanych w armii, ale też najszybciej ginących i zastępowanych przez mniej doświadczonych. Młodzi oficerowie stanowili najbardziej chłonną indoktrynacyjnie grupę żołnierzy, mającą wpływ na innych i dającą osobisty przykład podwładnym⁵⁶.

Niezwykle ważny był odredakcyjny artykuł wstępny, który zatytułowano *Wielka armia-wyzwolicielka, armia zwycięstw*. Skrótowo wyjaśniano w nim najważniejsze sprawy opisane w numerze, w tym zdobycie Gdańska. Wyliczane były zadane wrogowi straty i zauważano też, że obok rozbitcia wojsk przeciwnika na Pomorzu Gdańskim, ważna była dlań utrata dużego portu i bazy marynarki wojennej. Najważniejszy miał być jednak efekt „wyzwoleńczy” zdobycia miasta, czyli powrót Gdańska do Polski, dokonany wysiłkiem Armii Czerwonej. Podkreślano, że Polacy będą za to dziękować zwycięzcom przez wiele przyszłych pokoleń:

W związku z tym wzięcie Gdańska oznacza jeszcze jedno wielkie dzieło w historycznej misji wyzwoleniczej Armii Czerwonej. Jak wiadomo, Gdańsk to stare, słowiańskie miasto, nierozzerwalnie związane z historycznymi dziejami Polski. I teraz sprawiedliwość powróciła! Armia Czerwona rozgromiła hitlerowskie hordy, uchroniła polskie miasto i jego okolice od nieuchronnej śmierci w łapach niemieckich drapieżników. Z pomocą Armii Czerwonej polski naród znów stał się gospodarzem na swojej ojczyściej ziemi. Teraz sowieccy żołnierze przywrócili mu też Gdańsk. „Nad Gdańskiem wzniesiona została polska flaga państwowa” – głosi rozkaz Naczelnego Głównodowodzącego. Narodowa flaga państwa polskiego, zawieszona nad miastem i twierdzą, zdobytych przez sowieckich żołnierzy podczas zaciepłych i uporczywych walk, pozostanie w pamięci niezliczonych pokoleń jako symbol podziękowań należnych Armii Czerwonej. Po wyzwoleniu swojego kraju i narodu Armia Czerwona wyzwala dalsze narody, którym Niemcy odebrali wolność i niepodległość. Wielka armia zwycięstw idzie po polach walk jako armia-wyzwolicielka. Naród sowiecki z dumą przyjmuje bohaterskie postępy swoich męжных pułków. Ojczyzna-matka honoruje nagrodami sławy tych, których wola, umiejętności i męstwo przynoszą wciąż nowe zwycięstwa sowieckiego oręcza⁵⁷.

⁵⁵ А. НОВИКОВ, *Ротаавтоматчиков в уличномбою*, „Красная Звезда” 4 IV 1945 г.

⁵⁶ *На кого должна быть рассчитана фронтовая газета*, „Красная Звезда” 8 VI 1943 г.

⁵⁷ *Великая армия-освободительница, армия побед*, „Красная Звезда” 31 III 1945 г.

Podsumowanie

Przy ogłaszaniu zdobycia Gdańska zastosowano na łamach KZ kilka uzupełniających się typów komunikatów propagandowych. Odbiorców najsilniej przekonać miały korespondencje z frontu. Celowo zawierały one w treściach tylko część wojennej rzeczywistości i sylwetek wybranych postaci. Po wymieszaniu obrazu walk z propagowanymi ideami podtrzymać one miały bowiem identyfikowanie się czerwonooarmistów z oczekiwaniami władzy. Perswazyjnie tłumaczono czytelnikom, jak mają interpretować zwycięskie opanowanie miasta, będąc w zgodzie z poleceniami partii i armii⁵⁸.

Najskuteczniejsza z użytkowanych wówczas metod wpływu, czyli propaganda faktów, nie wskazywała jednak wprost oczekiwanych postaw i zachowań. Podając proste przykłady, podpowiadała natomiast, jak je osiągnąć. Pozornie zostawiając wolną wolę, wskazywała więc czytelnikowi tylko jedną drogę postępowania. By nie było wątpliwości, metoda ta wspierana była innymi, w tym nakazami i nagrodami. Ważną rolę odgrywały wśród nich rozkazy wodza i komunikaty władz, które krzepiły zwycięstwem i wskazywały bohaterów. O karach oficjalnie nie informowano, mimo że były częścią wojennej rzeczywistości. Publicznym uzupełnieniem informacyjnym było natomiast nakreślenie właściwego tła geopolitycznego zdarzeń⁵⁹.

Zdobycie Gdańska zaprezentowano w KZ jako dbałość Związku Sowieckiego o interesy przyszłej Polski, przy jednoczesnym instalowaniu weń posłusznego rządu i wojska. Misja Armii Czerwonej formułowała zarazem wobec Polaków oczekiwanie dziękczynienia za swoiście pojmowane „wyzwolenie”. W zbiorowej pamięci Gdańsk miał odtąd kojarzyć się z bohaterskimi walkami Armii Czerwonej i „bratniego” Wojska Polskiego, wspólnie przelaną krwią żołnierską i zwycięstwem nad wrogiem, uwieńczonym zawieszeniem polskiej flagi nad miastem. Zmitologizowane symbole, jakie utworzono na bazie tych i podobnych im przekazów, często do dziś utrzymują wiarę w propagandowo wykreowany obraz wojny⁶⁰.

⁵⁸ А. ГОРЛОВ, *Советская пропаганда в годы Великой Отечественной войны*, <http://www.dslib.net/istoria-otechestva/sovetskaja-propaganda-v-gody-velikoj-otechestvennoj-vojny-institucionalnye-i.html> (dostęp: 10 IX 2017).

⁵⁹ L. WOJTASIK, *Zarys psychologii propagandy*, Warszawa 1973, s. 98–99.

⁶⁰ *Vide*: И. КУЗНЕЦОВ, *История отечественной журналистики (1917–2000)*, Москва 2002, s. 260 i n.

BIBLIOGRAFIA

Archiwalia

Государственный архив Российской Федерации (Gosudarstwiennyj archiw Rossijskoj Fiedieracyi)

f. 236, op. 2712, d. 390.

Центральный архив Министерства обороны Российской Федерации (Cientralnyj archiw Ministerstwa oborony Rossijskoj Fiedieracyi)

f. 33, op. 686046; op. 686196; f. 309, op. 4073, d. 844.

Wspomnienia

Ортенберг Д., *Год 1942*, Москва 1988 (Ortenberg D., *God 1942*, Moskwa 1988).

Ортенберг Д., *Сталин, Щербаков, Мехлис и другие*, Москва 1995 (Ortenberg D., *Stalin, Szczerbakow, Mechlis i drugije*, Moskwa 1995).

Prasa

„Известия” („Izwestia”) 1945.

„Красная Звезда” („Krasnaja Zwiezda”) 1924, 1941, 1943, 1945.

„Литературная Газета” („Litieraturnaja Gazieta”), 1938.

„Правда” („Prawda”) 1945.

Opracowania

Creveld M. van, *Wehrmacht kontra US Army 1939–1945. Porównanie siły bojowej*, Warszawa 2011.

Dobek-Ostrowska B., Wiszniowski R., *Teoria komunikowania publicznego i politycznego. Wprowadzenie*, Wrocław 2002.

Dolata B., *Wyzwolenie Polski 1944–1945*, Warszawa 1966.

Gliniecki T., „Czerwona gwiazda” jako filar informacji wojskowej i wojennej (1924–2016), [w:] *Wojny i konflikty zbrojne po 1945 r.*, t. 4, red. Ł. Nadolski, Bydgoszcz 2017, s. 11–35.

- Goban-Klas T., *Media i komunikowanie masowe. Teorie i analizy prasy, radia, telewizji i Internetu*, Kraków 2002.
- Historia II wojny światowej 1939–1945 w 12 tomach*, t. 10: *Calkowite rozbitcie faszystowskich Niemiec*, red. polska: T. Szaciło i inni, Warszawa 1983.
- Kosiarz E., *Wyzwolenie Polski północnej 1945*, Gdynia 1967.
- Kunczik M., Zipfel A., *Wprowadzenie do nauki o dziennikarstwie i komunikowaniu*, Warszawa 2000.
- Lenin W., *Od czego zacząć?*, Warszawa 1950.
- Metody badań medioznawczych i ich zastosowanie*, red. A. Szymańska, M. Lisowska-Magdziarz, A. Hess, Kraków 2018.
- Sobczak K., *Kierunek Bałtyk. Wyzwolenie polskich ziem północnych 1944–1945*, Warszawa 1978.
- Sokołow B., *Rokossowski*, Poznań 2014.
- Stryczyński M., *Zniszczenia urzędzeń portowych, przemysłu oraz infrastruktury komunalnej miasta*, [w:] *Gdańsk 1945*, red. M. Mroczo, Gdańsk 1996, s. 71–86.
- Sulzmann R., *Die Propaganda als Waffe im Kriege. Bilanz des zweiten Weltkrieges*, Oldenburg 1953.
- Wojtasik L., *Zarys psychologii propagandy*, Warszawa 1973.
- Волковский Н., *История информационных войн*. ч. 2, Санкт-Петербург 2003 (Volkovskiy N., *Istoriya informatsionnykh voyn*, vol. 2, Sankt Petersburg 2003).
- Коупленд Н., *Психология и солдат*, Москва 1960 (Kouplend N., *Psikhologiya i soldat*, Moskva 1960).
- Кузнецов И., *История отечественной журналистики (1917–2000)*, Москва 2002 (Kuznetsov I., *Istoriya otechestvennoy zhurnalistiki (1917–2000)*, Moskva 2002).
- О партийной и советской печати, радиовещании и телевидении*, ред. А. Окорок, Москва 1972 (*O partiynoy i sovet-skoj pechati, radioveshchanii i televidenii*, red. A. Okorokov, Moskva 1972).
- Панарин И., *СМИ, пропаганда и информационные войны*, Москва 2012 (Panarin I., *SMI, propaganda i informatsionnyye voyny*, Moskva 2012).
- Петров Ю., *Строительство политорганов, партийных и комсомольских организаций Армии и Флота*, Москва 1968 (Petrov Yu., *Stroitel'stvo politorganov, partiynykh i komsomol'skikh organizatsiy Armii i Flota*, Moskva 1968).
- Сенявская Е., *Психология войны в XX веке: исторический опыт России*, Москва 1999 (Senyavskaya Ye., *Psikhologiya voyny v XX veke: istoricheskiy opyt Rossii*, Moskva 1999).
- Советская пропаганда в годы Великой Отечественной войны*, сост. А. Лившин, И. Орлов, Москва 2007. (*Sovetskaya propaganda v gody Velikoy Otechestvennoy voyny*, sost. A. Livshin, I. Orlov, Moskva 2007).

Netografia

Газета переднего края, портал Минобороны России (Gazeta przedniego kraja, portal Minoborony Rossii), <http://stat.mil.ru/pubart.htm?id=11874092@cms> (dostęp: 16 X 2016).

Горлов А., *Советская пропаганда в годы Великой Отечественной войны* (Gorlov A., *Sovetskaya propaganda v gody Velikoy Otechestvennoy voyny*), <http://www.dslib.net/istoria-otechestva/sovetskaja-propaganda-v-gody-velikoj-otechestvennoj-vojny-institucionalnye-i.html> (dostęp: 10 IX 2017).

Tomasz Gliniecki

PROPAGANDA ASPECTS OF INFORMATION ABOUT CAPTURING CITIES. GDAŃSK IN 1945 ON THE PAGES OF "RED STAR" NEWSPAPER

Summary. During the war, the intensification of information about a given city usually took place when it was conquered, when the winners could boast about their success and advantage over opponents. The most important elements of the disseminated information and propaganda were the orders and messages of the authorities, but the letters sent directly from the battlefield appealed to the recipients. The correspondents included in their texts the details of the clashes and presented the characters of heroes. The illustrations, especially the photos, were a significant enrichment to convince the truth of the presented narrative. Often this information was supplemented with publications about the history and importance of that city for the struggle. This article presents the battle of Gdańsk during the Second World War based on the Red Army reports, articles and photographs from the "Red Star", newspaper for soviet soldiers, given in March and April 1945. The author, using the press, documents and literature of the subject, discusses propaganda aspects of war information on capturing large cities. He also shows the specific role of newspapers in totalitarian countries in informing soldiers on the front about further victories.

Keywords: WW II, 1945, capture of cities, Gdańsk, propaganda, newspaper, „Red Star”

